

СУТНІСТЬ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ**ESSENCE OF RELATIONSHIP OF LEGAL CULTURE AND LEGAL EDUCATION****Коваленко Н.Ю.,***кандидат юридичних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних наук та права
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

Стаття присвячена аналізу питань правової культури і правового виховання та їх особливостей. Акцентована увага на взаємозв'язку та співвідношенні правової культури і правового виховання. Визначен вплив правовиховної діяльності на процес формування правової культури.

Ключові слова: права культура, правове виховання, правосвідомість, соціалізація, правове навчання, цілі правового виховання, завдання правового виховання, методи правового виховання, зміст правового виховання, соціально-правова активність.

Статья посвящена анализу правовой культуры и правового воспитания, их особенностей. Акцентировано внимание на взаимосвязи и соотношении правовой культуры и правового воспитания. Определено влияние правовоспитательной деятельности на процесс формирования правовой культуры.

Ключевые слова: правовая культура, правовое воспитание, правосознание, социализация, правовое обучение, цели правового воспитания, задания правового воспитания методы правового воспитания, содержание правового воспитания, социально-правовая активность.

The article is devoted to analysis of legal culture and legal education, its characteristics and peculiarities. Attention is given to questions of the relationship and correlation of legal culture and legal education. Determined the interaction of legal educational activities on the process of legal culture formation.

Key words: legal culture, legal education, sense of justice, socialization, legal teaching, aims of legal education, tasks of legal education, methods of legal education, contents of legal education, socially-legal activity.

Постановка проблеми. Найбільшу актуальність у сучасній державі набуває діяльність, пов'язана з формуванням ціннісно-правових орієнтацій населення, які надають можливість свідомо включатись у суспільно-політичне і правове життя держави.

Без глибокого розуміння соціальної ролі права, суті та змісту правових норм, основних правових принципів, ролі правових відносин неможливе свідоме сприйняття та виконання громадянами правових приписів. Від зростання рівня правової культури і правосвідомості громадян залежить ефективність правового регулювання суспільних процесів, що відбуваються у нашому суспільстві, становлення України як правової, демократичної держави. Ці умови піднімають проблему правового виховання як одного з найважливіших способів формування правової культури на принципово новий рівень, надають їй статус одного з найбільш важливих завдань державного рівня.

Стан опрацювання. Рівень правової культури суспільства прямо пов'язаний з наявністю в суспільстві належних умов для розвитку правової науки.

Проблеми правової культури і правового виховання фундаментально розроблялись і знайшли відображення у працях таких відомих науковців, як С.С. Алексєєв, В.Д. Бабкін, В.М. Баранов, В.В. Головченко, А.І. Долгова, М.І. Козюбра, В.В. Копейчиков, В.О. Котюк, О.А. Лукашева, Г.Д. Маркова, М.І. Матузов, Ю.М. Оборотов, В.В. Оксамитний, П.М. Рабинович, І.Ф. Рябко.

Проте, не дивлячись на значну кількість ґрунтовних наукових розробок, сфера юридичної науки потребує подальшого розвитку досліджень правового виховання та правової культури, у тому числі й визначення низки особливостей, що впливають на їх стан та рівень.

Метою статті є дослідження специфіки впливу правового виховання на формування правової культури на сучасному етапі, їх співвідношення та взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Визнання правової культури органічною частиною загальної культури, світового культурного процесу притаманно більшості юристів-науковців.

Процес формування правової культури має давнє історичне коріння. Одночасно з виникненням держави та перших правових норм виникає й намагання людини усвідомити своє місце та роль у правовій системі, сконструювати досконалі моделі правової поведінки.

Правова культура включає в себе всі цінності, пов'язані з функціонуванням права, системи його норм і принципів, адекватні її призначенню, якими забезпечуються як наявний правопорядок, так і функціонування різноманітних суспільно-політичних і державних інститутів.

Правова культура є показником цивілізованості суспільства взагалі і держави та окремої особистості зокрема. Стан суспільних відносин залежить від того, наскільки особистість і суспільство засвоюють

та поважають правові цінності, перш за все особисті права і свободи, віддають пріоритет правовому підходу у рішенні соціально-культурних і соціально-економічних питань.

Аксіологічне, ціннісне бачення правової культури дає змогу чіткіше відмежувати її від інших близьких і взаємопов'язаних з нею категорій, таких як правова дійсність, механізм правового регулювання.

В загальній теорії права під правовою культурою розуміють якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини [1, с. 21; 2, с. 246].

Отже, до найважливіших показників правової культури суспільства слід віднести панування у суспільному житті правових принципів справедливості і гуманізму, відповідальність держави перед громадянами, реальне забезпечення місця людини як вищої соціальної цінності та захист особистості від беззаконня і свавілля з боку посадових осіб, державних органів.

Правова культура охоплює тільки позитивні психічні процеси і стани, проявляється в них, а також у правомірній діяльності і поведінці. Наприклад, можна говорити про культуру правового мислення, спілкування, про інтелектуальну культуру, про емоційно-правову культуру тощо [3, с. 93–94].

У мотивації соціально значимої правомірної поведінки цінності правового культурного комплексу діють не безпосередньо, а опосередковано через формування інформації про сукупність своїх прав і обов'язків, способи їх реалізації, потреби у психолого-педагогічній підготовці до правового виховання, переконаності в доцільності соціально значимої поведінки, тобто через сформовані соціально-психологічні якості особи.

Безумовно, правова культура є одним з компонентів, що формують соціалізацію особи. Соціально-культурна діяльність з підвищення правової культури (через правову освіту) може розглядатись як самостійна підсистема загальної системи соціалізації особи.

У процесі соціалізації громадянин адаптується до тих норм, цінностей, законів, які існують у соціумі, набуває таких соціальних якостей, що необхідні людині для входження в суспільство як певну правову систему, стає дієздатним учасником суспільних відносин.

Правова культура у практичному аспекті є необхідною для того, щоб особа добре орієнтувалася у сьогоденні, знаходила правильний вихід із ситуації, в яку часто потрапляє через відсутність елементарної правової грамотності, добре знала свої права і обов'язки, вміла їх реалізовувати і за допомогою правових засобів ефективно захищала і вміла грамотно вирішувати завдання практичної поведінки у правовій сфері. Також особа має знати права і обов'язки своїх контрагентів (громадян, трудових

колективів, державних чи громадських органів, посадових осіб), а також поважно відноситися до цих прав і обов'язків.

Але існує низка негативних факторів, що впливають на рівень формування правової культури: правовий нігілізм, який засновується на запереченні як соціальної, так і особистісної цінності права; байдужість до всього, що не стосується особисто окремої людини та її родини; інертність, пасивність у суспільних питаннях; пристосовництво тощо.

Виходячи з вищевикладеного, можемо сказати, що критеріями оцінки рівня сформованості правової культури є ступінь правової інформованості, готовності застосовувати правові знання на практиці, потреба у правовому удосконаленні; ступінь ціннісно-правової спрямованості особи, готовності до соціально корисної поведінки і нетерплячості до правопорушень, ступінь сприйняття суті закону як морально значимої для себе цінності; ступінь сформованості правових навиків і вмінь, правомірної поведінки, соціально-правової активності особи.

Слід зазначити, що вихованню і навчанню правовій культурі має бути притаманна цілеспрямованість, що проявляється в активній діяльності на досягнення визначеної мети.

Правова культура неможлива без духовно-інтелектуальної, ідеологічної сторони правового виховання, спрямованої на обґрунтування правових цінностей для подальшого формування системи світоглядно-ціннісних орієнтацій людини і суспільства.

Отже, правове виховання покликане формувати у громадян високий рівень правової культури і правосвідомості суспільства в цілому.

Зазвичай говорять про правове виховання в широкому і вузькому сенсі. У першому випадку йдеться скоріше про правову соціалізацію людини, коли вона «виховується» навколишнім оточенням в цілому, всією юридичною практикою та поведінкою людей, посадових осіб – представників державного апарату у правовій сфері. У вузькому сенсі правове виховання відрізняється своєю спрямованістю на підвищення правової культури людини, групи людей і суспільства в цілому.

Правове виховання – це цілеспрямована, послідовна, систематична діяльність держави та органів влади, а також громадських об'єднань й організацій, які формують певну систему правових знань, вмінь, навиків, правового мислення, правових почуттів (почуття права, законності, почуття поваги до права і закону, до тих соціальних цінностей, які регулюються та охороняються правом і законодавством).

Таким чином, система правового навчання та виховання має спрямовуватись на формування системи правових знань, усвідомлення соціальної цінності права, його значення як засобу захисту прав та інтересів людини, формування правових переконань, мотивів та звичок правомірної поведінки, виховання почуття необхідності правомірної поведінки, організації діяльності держави і громадських організацій.

Тому і питання змісту правового виховання на сьогодні є нагальним, оскільки його правильне роз-

роблення та визначення надасть можливість визначити необхідний рівень і обсяг правових знань («правовий мінімум»).

Нині у сучасному українському суспільстві актуалізуються питання організації та управління правовим вихованням, тому що трансформація політико-правової системи України призвела до майже повної руйнації інститутів правового виховання населення, створених до 1991 року. І за роки незалежності України поки не було створено іншої нової ефективної системи з формування правової свідомості та правової культури населення [4, с. 45].

В організації правового виховання для забезпечення його послідовності і наступності необхідно визначити цілі правового виховання.

Основна ціль правового виховання – надати необхідні у житті юридичні знання і навчити поважати закони і підзаконні акти, дотримуватися їх, тобто сформувати високий рівень особистісної правової культури, що, безперечно, значно знижуватиме кількість правопорушень. Кожна людина, знаючи свої права і обов'язки, зможе грамотно себе захищати від незаконних дій.

Головним завданням правового виховання є вироблення у громадян позитивних соціально-правових установок, що забезпечують правомірну поведінку у всіх сферах правової діяльності, а саме у державно-правовій, адміністративно-правовій, господарсько-правовій, трудовій, цивільно-правовій, і спрямовані на сприяння підняття їх соціально-правової активності.

Правове виховання створює спеціальний інструментарій для донесення до розуму і почуттів кожної людини правових цінностей, для перетворення їх в особисті переконання і внутрішній орієнтир правомірної поведінки. Тому важливими елементами механізму правового виховання є засоби та методи правовиховної роботи.

В цілому засоби правового виховання – це все те, за допомогою чого вихованцям передається інформація про права, про закон, про різноманітні події чи фактори, що мають юридичне значення та можуть впливати на формування активної правової позиції індивідів (преса, телебачення, радіомовлення, мистецтво, кіно, засоби наочної пропаганди та агітації тощо).

Методи правового виховання – це способи, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований вплив на правосвідомість і поведінку особи. Формування правосвідомості і правової культури можливе при активному використанні результативних методів її розвитку: тренінг, ділові ігри, самостійна робота, самоосвіта тощо.

Передача теоретичного змісту матеріалу, його добір постає відповідно сформованим процесом, яким виступає правова освіта.

І.Ф. Рябко відносив до правового навчання: а) юридичну освіту, що включає навчання і спеціальну підготовку кадрів вищої і середньої кваліфікації для науки, державного і суспільного апарату; б) юридичну підготовку працівників державних установ, суспільних і самодіяльних органів, пов'язаних із нормотворчою і правозастосовчою роботою, що в

принципі не вимагає спеціальної юридичної освіти; в) правову освіту насамперед чергу молоді [5, с. 142].

Правова освіта та правове виховання органічно пов'язані між собою, оскільки припускають безперервний взаємозв'язок процесів цілеспрямованого формування свідомості особистості і законслухняного громадянина, починаючи від сім'ї, освітніх установ усіх рівнів і включаючи підприємства, установи, організації, громадські організації, а також самоосвіту. І така організація процесу може забезпечити ефективність правової освіти та формування необхідного рівня правосвідомості й правової культури.

Слід зазначити, що формування правової культури залежить не тільки від організації правовиховної діяльності на державному рівні, але й від кожного конкретного громадянина. У особи повинно формуватись почуття відповідальності за свою поведінку перед іншими громадянами, перед суспільством, державою.

Йдеться про соціально-правову активну поведінку особи, що постає кінцевим результатом процесу правового виховання. Активність громадян, залучення всіх і кожного у правомірну діяльність в усіх галузях суспільних відносин, охоплених правовим регулюванням, приводить до найбільш ефективного використання можливостей права як інструменту соціального управління.

У юридичній літературі цілком справедливо зазначається, що у процесі організації правовиховної роботи в нашій державі важливо використовувати весь позитивний досвід, накопичений за минулі десятиліття. Але його використовувати необхідно творчо, оскільки деякі питання правового виховання та освіти необхідно вирішувати на концептуально новій основі, виходячи із завдань розвитку України як суверенної держави, що прагне стати демократичною та правовою.

Правове виховання може бути результативним за умови обґрунтування державної правової політики, а на її основі – концепції правового виховання населення; створення атмосфери поваги до законів та боротьби з корупцією; піднесення загальної моральності громадян; розвитку вітчизняної юридичної науки; підвищення ролі правової освіти у країні; створення багатоступінчастої системи правового виховання та освіти; популяризації правових знань; пробудження інтересу в населення до правових знань та забезпечення їх доступності; підготовки спеціалістів із правового виховання тощо [4, с. 221–222].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що правова культура як складова загальної культури – це своєрідна система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу та відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності.

Відповідно, правова культура повинна базуватись на таких засадах, як правова інформованість, компетентність, глибокі знання та розуміння правових норм, високосвідоме виконання нормативних приписів законів.

Рівень правової культури є показником ефективності та якості правовиховної роботи.

Правове виховання є систематичним і цілеспрямованим процесом впливу на свідомість, психологію громадян усією сукупністю багатоманітних правових форм, засобів і методів, наявних в арсеналі сучасної правової діяльності.

За сучасних умов й досі існує потреба у формуванні правової культури і у цілеспрямованій правовихов-

ній роботі, що потребує обґрунтованої державної концепції правового виховання населення, об'єднаних зусиль усіх державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських інституцій, спрямованих на процес правового виховання як гарантію демократичних і соціальних перетворень відповідно до загальнолюдських принципів права і моралі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Семитко А.П. Правовая культура социалистического общества: сущность, противоречия, прогресс / А.П. Семитко. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1990. – 172 с.
2. Загальна теорія держави і права : [підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Д. Богачова та ін.] ; [за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина]. – Х. : Право, 2002. – 432 с.
3. Котюк В.О. Теорія права: курс лекцій / В.О. Котюк. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
4. Філософія правового виховання : [навч. посіб.] / [А.П. Гетьман, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань та ін.] ; за ред. А.П. Гетьмана, О.Г. Данильяна. – Х. : Право, 2012. – 248 с.
5. Рябко И.Ф. Правосознание и правовое воспитание масс / И.Ф. Рябко. – Ростов : Изд-во Ростов. ун-та, 1969. – 192 с.

УДК 340.1

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF LEGAL STATUS

Литвин І.І.,

*кандидат юридичних наук, доцент, докторант
Класичного приватного університету*

У статті на основі різних поглядів вчених досліджено теоретичні підходи щодо визначення таких понять, як «статус», «соціальний статус» та «правовий статус». Надано авторське бачення щодо тлумачення поняття правового статусу. Наголошено, що правовий статус як вид соціального статусу також визначає становище суб'єкта у соціальній системі, однак лише у тій її частині, яка регулюється правом. Саме завдяки правовому статусу особа включається у систему тих чи інших правовідносин.

Ключові слова: статус, соціальні норми, соціальний статус, правовий статус, юридична норма.

В статье на основе различных взглядов ученых исследованы теоретические подходы к определению таких понятий, как «статус», «социальный статус» и «правовой статус». Предоставлено авторское видение толкование понятия правового статуса. Отмечено, что правовой статус как вид социального статуса также определяет положение субъекта в социальной системе, но только в той ее части, которая регулируется правом. Именно благодаря правовому статусу лицо включается в систему тех или иных правоотношений.

Ключевые слова: статус, социальные нормы, социальный статус, правовой статус, юридическая норма.

The article, based on scientific views of scientists, the theoretical approaches to the definition of concepts such as «status», «social status» and «legal status.» Courtesy of the author's vision on the interpretation of the term «legal status». Emphasized that legal status as a kind of social, also determines the position of subjects in the social system, but only that part which is governed by law. It is because of the legal status of a person involved in the system of certain relationships.

Key words: status, social norms, social status, legal status, legal norm.

Постановка проблеми. Визначення місця та особливостей діяльності будь-якого із суб'єктів правовідносин можливе лише за умови аналізу їх правового статусу, який відображає основні сторони відносин особи з державою та суспільством. Складні зв'язки між державою та індивідами, а також між індивідами у державно-організованому суспільстві фіксуються державою у правовій формі – у формі прав, свобод та обов'язків. У своїй єдності саме вони становлять правовий статус індивіда, який, у свою чергу, відображає особливості соціальної структури

суспільства, рівень розвитку демократичних інститутів та стан законності [1].

Стандослідження. Окремим аспектам з'ясування сутності поняття «правового статусу» приділяли увагу у своїх наукових дослідженнях такі вчені, як С.С. Алексєєв, Д.Н. Бахрах, О.В. Зайчук, С.М. Братусь, М.В. Вітрук, В.М. Горшеньов, А.Г. Чернявський, Н.І. Матулов, Н.М. Оніщенко, В.М. Манохін, В.В. Мальков, та інші. Незважаючи на велику кількість наукових робіт, з'ясування сутності зазначеного поняття потребує подальшого дослідження.